

Suriyeli Sığınmacılar ve “Koruma Sorumluluğu”

Gökçe Hubar

Uluslararası İlişkiler Uzmanı, Yazar

Bu çalışmanın giriş bölümünde “mülteci”, “şartlı mülteci” ve “ikincil koruma” kavramlarının resmi tanımlarına yer verilecek, ikinci bölümde “Koruma sorumluluğu” kavramının uygulanmasının zorluğu dikkate alınarak, hem Suriye rejimi hem de IŞİD gibi terör örgütlerinin kısılcacında kalan sığınmacıların mevcut durumu incelenecektir. Sonuç bölümünde çözüme yönelik olası senaryolar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. Giriş

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan, TBMM Genel Kurulunda kabul edilip Cumhurbaşkanlığına sunulduktan sonra 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,¹ “mülteci”, “şartlı mülteci” ve “ikincil koruma” kavramlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

¹ Söz konusu kanunun tam metnine İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinden erişilebilir: http://www.goc.gov.tr/icerik6/yukk_327_328_329_icerik

Mülteci:

MADDE 61 – (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaş olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.

Şartlı Mülteci:

MADDE 62 – (1) Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.

İkincil Koruma:

MADDE 63 – (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.

Bu maddeler ışığında; Türkiye’deki Suriyelileri “mülteci” olarak tanımlamak, hukukî açıdan bir hatadır. Çünkü Suriye, Avrupa topraklarında yer almamaktadır. Dolayısıyla 61. madde geçerli olamamaktadır. Öte yandan, bazı Suriyeliler için “korku nedeniyle” ülkesine geri dönememe durumu (şartlı mültecilik) söz konusu iken, Özgür Suriye Ordusu komutanları gibi

bazı Suriyeliler için ise, açıkça “şahsına yönelik ciddi tehdit” ve “ölüm cezası” ihtimalleri (ikincil koruma) söz konusudur.

Türkiye, 1951 Sözleşmesine koyduğu coğrafi sınırlama çekincesi gereğince, Avrupa Konseyine üye olmayan ülkelerden gelen yabancılara “mülteci” değil, “sığınmacı” statüsü verebilmektedir.²

B. Mevcut Durum

2011 yılının Mart ayında Suriye'nin güneyindeki Dera ilinde başlayan protestoların kanlı bir şekilde bastırılması, hem IŞİD gibi terör örgütlerinin hem de rejim güçlerinin muhalif Suriyelileri katletmesi sebebiyle çareyi yurtlarını terk etmekte bulan milyonlarca Suriyeli bugün hâlen müşkül durumdadır. Komşu ülkelerde bulunan 4 milyonu aşkın Suriyeli sığınmacının yarıdan fazlası Türkiye'de hayata tutunmaya çalışmaktadır. Bu sayı, bütün Avrupa Birliği ülkelerinin, Rusya'nın, Kanada'nın, ABD'nin kabul ettiği toplam Suriyeli sığınmacı sayısından bile fazladır.

Suriye ve “Koruma Sorumluluğu”³

90'lı yıllarda Ruanda ve Bosna'da Birleşmiş Milletler Örgütü'nün karar alıcılarının gözleri önünde, aslında engellenebilir olmalarına rağmen engellenmeyen soykırımlar yaşandı. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı esnasında Milletler Cemiyeti'nin gözleri önünde gerçekleşen Holokost gibi. İnsan hakları konusunda çalışmalar yürüten uzmanlar, bir daha asla bunların tekrarlanmaması için, kendi halklarını vahşice katleden devlet yetkililerine karşı BM'nin insanî müdahalede bulunması gerektiğine dair fikirler ürettiler.

Söz konusu fikirler doğrultusunda Kanada hükümetinin desteği ile 2001 yılında Cezayirli diplomat Mohamed Sahnoun ve Avustralyalı politikacı Gareth Evans'ın başkanlığını yaptığı Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) kuruldu. Komisyon, “Koruma Sorumluluğu” adlı bir rapor yayımladı. Gençliğinde Cezayir'in bağımsızlığı için Fransız sömürgeciliğine karşı mücadele veren, 1. Yabancı Paraşüt Alayı tarafından işkenceye maruz bırakılan Sahnoun ile çatışma çözümü, silahsızlanma gibi konularda insanlığa katkılar sunmuş olan barış aktivisti Evans haricinde on uzmanın daha raporun altında imzası vardı. Böylelikle “koruma sorumluluğu” ilk kez telaffuz edildi.

2 “Türkiye'nin Misafirperverliği ve Suriye'nin Akıbeti”, Gökçe Hubar, 06.03.2015, *Akademik Perspektif*, <http://akademikperspektif.com/2015/03/06/turkiyenin-misafirperverligi-ve-suriyenin-akibeti/>

3 “Suriye ve Koruma Sorumluluğu”, *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 09.11.2015; “Suriye ve Koruma Sorumluluğu 2”, *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 11.11.2015

15 Mart 2011'den beri Suriye'de devam eden savaş süresince "koruma sorumluluğu" kavramı pek çok kez sorgulandı. Örneğin, uluslararası örgütlerde görev yapmış Fransız yazar Gérard Fellous 13 Şubat 2013'te CRIF için kaleme aldığı bir yazıda "On bin, sonra otuz bin, daha sonra altmış bin sivil kayıp verildi Suriye'de: Bu dehşet verici istatistikler, uluslararası kamuoyunun sağır sessizliğinde daha ne zamana kadar devam edecek?" diye sormaktaydı. Ne yazık ki o sessizliğin halen devam ettiği görülüyor. Bugün, Suriye'nin nüfusunun yarısına tekabül eden 11 milyondan fazla yerlerinden edilmiş insandan, 250.000'den fazla kayıptan söz ediyoruz.

Üç Temel Dayanak

2005 BM Dünya Zirvesi ve BM Genel Sekreteri'nin 2009 raporunda belirtildiği üzere; "Koruma sorumluluğu" kavramının üç temel dayanağı var:

1. Devletler; halkları soykırımlardan, savaş suçlarından, insanlığa karşı suçlardan, etnik temizlikten ve bunların kışkırtılmasından koruma sorumluluğuna sahiptir.

2. Uluslararası kamuoyunun, Devletleri bu sorumluluğu yerine getirmeleri konusunda teşvik ve yardım etme sorumluluğu bulunmaktadır.

3. Uluslararası kamuoyunun, halkları bu suçlardan koruyabilmek için gerekli diplomatik, insanî ve diğer araçları kullanma sorumluluğu vardır. Eğer bir Devlet, kendi halkını koruma konusunda başarısız kalıyor ise, uluslararası kamuoyu onları koruyabilmek için topluca harekete geçmek için hazırlıklı olmalıdır.

Bu üç dayanak ne yazık ki BM Sözleşmesi'nde yeterince hukukî dayanağa sahip değil. Ayrıca "toplucu" harekete geçebilmek için, veto gücüne sahip Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üye ülkelerin de onayı gerekir. Rusya ve Çin'in Suriye'de başından beri müdahaleye karşı olduğu göz önünde bulundurulursa, bu maddelerin uygulanması çok da mümkün görünmüyor. Türkiye, Fransa, ABD gibi pek çok ülkeye göre insanî müdahalenin "etik" olması, onu yeterince "hukukî" kılmıyor.

2011 ve 2013'te BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinden ABD, Suriye'de askerî müdahalede bulunulmasının meşru kabul edilebilmesi için öneride bulunmuş; ancak Rusya ve Çin'in vetosu ile karşılaşmıştı. Rusya yıllardır ABD'nin "rejim değişikliği" bahanesi ile Ortadoğu'yu yönetmek istediğini iddia ediyor. Ancak Rusya da, Suriye'de kendi ulusal menfaatlerini ön planda tutmaktan vazgeçmiyor.

Rus karar alıcıları Beşar el-Esed’in iktidarda kalması pahasına, muhalif sivillerin katledilmesine göz yumuyor. IŞİD’e karşı mücadele verdiğini iddia eden Rus ordusu, sivil kayıplara da neden oluyor. Suriye İnsan Hakları Ağı, 2015 yılının Ekim ayı içerisinde, Suriye’de 1771 kişinin öldürüldüğünü; bunun 273’ünün Rus hava saldırılarında hayatını kaybettiğini açıklamıştı. Büyük güçlerin ulusal menfaatlerini insanî hedeflerin üstünde görmesi, Suriye halkını daha büyük bir çaresizliğe sürüklüyor.

Bugün Suriye’de 250.000’den fazla sivil kayıptan ve evlerini terk etmek zorunda bırakılan 11 milyonu aşkın insandan söz ediyoruz. Yalnızca Ekim ayı içerisinde; Akdeniz’den Avrupa’ya 218.000’den fazla Suriyeli sığınmacı geçiş yapmış bulunuyor. Bu sayı, 2014 yılının toplamından bile daha fazla.

Ölü ve yaralı sayısı her geçen gün artıyor. 7 Kasım günü Şam yakınlarında muhaliflerin yaşadığı bir kasabayı hedef alan hava saldırılarında en az 23 kişi hayatını kaybetti. 2 Kasım günü rejim güçlerine ait topçu mermileriyle ve savaş uçaklarından atılan füzelerle Riş Şam iline saldırı düzenlendi. Londra merkezli Suriye İnsan Hakları Ağına göre 3’ü çocuk 6 kişi hayatını kaybetti.

Geçtiğimiz günlerde Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, **Şam’da bir pazar yerine rejim güçlerinin 12 füze fırlattığını, saldırılarda 47 kişinin yaşamını yitirdiğini belirtti. Saldırıda en az 550 kişinin yaralandığını duyuran** Sınır Tanımayan Doktorlar, Güvenlik Konseyi’nin beş daimî üyesine çağrıda bulunarak, 14 Temmuz 2014 tarihinde alınmış olan 2165 sayılı BMGK kararını hatırlattı. Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne bağlılık bildirilen bu kararda; hem Suriyeli yetkililerin hem de silahlı grupların uluslararası hukuka aykırı olarak insan hakları ihlalleri yaptığı; Suriyeli yetkililerin Suriye halkını koruma sorumluluğu olduğu teyit edilmekteydi.

BM ve Koruma Sorumluluğu

Her ne kadar BM etkisiz kalsa da, Suriye’deki savaşın verdiği hasar karşısında BM’de koruma sorumluluğu kavramı çok kez tartışıldı. BM Genel Kurulu’nda 8 Eylül’de düzenlenen “Hayatî ve Sürekli bir Yükümlülük: Koruma Sorumluluğunun Uygulanması” adlı toplantıda konuşan Genel Sekreter Ban Ki-Moon uluslararası hukuka göre, diğer herkesin yetersiz kalması durumunda, askerî harekâta izin verme yetkisiyle donatılmış tek makamın Güvenlik Konseyi olduğunun altını çizdi. Dünyanın en büyük insanî krizinin Suriye olduğunu; Suriye Hükümeti’nin sivilleri koruma mecburiyetini yerine getirmediğini ifade eden Genel Sekreter, “Çatışma Suriye için büyük bir trajedidir ve uluslararası anlaşmazlıkların utanç verici bir sembolüdür. Tarihin yargısı çok sert

olacaktır. Suriye halkının acısına son verilememesinden üzüntü duyuyorum. Bu başarısızlık, bugün Avrupa'daki mülteci krizinde somut karşılık bulmaktadır” cümlelerini kurdu.

30 Eylül'de, Meksika Dışişleri Bakanı Claudia Ruiz Massieu Salinas ve Fransa Dışişleri ve Uluslararası Kalkınma Bakanı Laurent Fabius kitlesel katliamlar söz konusu olduğunda Güvenlik Konseyi üyelerine ait veto hakkının kaldırılması önerisinde bulundular. 2005 BM Dünya Zirvesinde bahsi geçen “Eğer bir Devlet, kendi halkını koruma konusunda başarısız kalıyor ise, uluslararası kamuoyu onları koruyabilmek için topluca harekete geçmek için hazırlıklı olmalıdır” şeklindeki maddeyi hatırlattılar.

13 Ekim'de, Genel Sekreter'in Soykırımın Önlenmesi Özel Danışmanı Adama Dieng ve Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı Jennifer Welsh ortak bir bildiri yayınladı. Bildiride; Suudi Arabistan'da bazı imamların Şii Müslümanlara ve Hristiyanlara karşı “kutsal savaş” yapılmasına yönelik söylemleri kınandı. Aynı şekilde Rus Ortodoks Kilisesi papazları da, Rusya'nın terörizme karşı “kutsal savaş” yaptığı söylemleri dolayısıyla eleştirildi. Bu tür söylemlerin toplumları kutuplaştırdığı ifade edildi. Devletlere dinsel nefret içeren her türlü tutumu kınamaları, diyalog ve karşılıklı saygıyı savunmaları çağrısı yapıldı.

Ancak bunlar yetmiyor. Koruma sorumluluğu kavramının tartışılıyor olması, Suriye'de akan kanı durdurmuyor. Uygulamaya geçilmediği müddetçe, bu insanlık trajedisi sona ermeyecek. Avrupa Birliğine üye ülkelerin toplamından bile daha fazla misafirperver davranan Türkiye'nin, söz konusu hukukî düzenlemelerin gerekli olduğuna dair katkılar sunması çok önemli ve gerekli.

C. Sonuç Niyetine

Dünyada yaklaşık 19,5 milyon sığınmacı bulunuyor. Bunun 4,2 milyonunu Suriyeliler oluşturuyor. Bu insanların her birinin ayrı yaşam öyküsü var. Refinery29, “Cennetin Çocukları” ismini verdiği çalışmada, Türkiye'ye sığınmış 3 Suriyeli kadın ile görüşüp, onların öykülerine yer veriyor. Ailesi 1948 yılında Filistin'den Suriye'ye göç etmiş olan Noor isimli genç kadın, Suriye'ye geri dönmekten ve Türkiye'de bulunduğu özgürlüğü kaybetmekten korktuğunu belirtiyor ve ekliyor: “Çok umutluyduk. Arap Baharı iyi bir haberdi. Sadece Araplar için değil, herkes için. Gerçi bazı Arap ülkelerine krallık denmiyor. Ama bu ülkeler, iktidarlarını kanla miras alan liderler tarafından yönetiliyor.

Sırf bu yüzden bile, insanlar ayaklanmalıdır.”⁴

Fakat Arap Baharı ne yazık ki bugün bahar olmaktan çıktı, dikenli yollarla dolu sancılı bir sürece dönüştü. Otoriter lider Beşar el-Esed’in, yine kendisi gibi otoriter olan babası Hafız el-Esed’den devraldığı iktidar mirasını Suriye halkına devretmeye niyeti yok. Hem muhalifleri öldürüyor hem yaklaşık 22 milyonluk Suriye nüfusunun yarısının evlerinden kaçmasına sebep oluyor hem de “Halk beni istiyor” iddiasında bulunuyor.

Rejimin zulmünden korkup kaçan Noor gibi sığınmacılara, dünyada en fazla Türkiye Cumhuriyeti kucak açmış durumda. Demokrasi, özgürlükler ve insan hakları şampiyonları gibi görülen, liberal düşünceler etkisinde karar verdiği düşünülen Batılı ülkeler değil.

Beşar Esed’e var gücüyle destek veren Rusya ve İran’ın ise, karnesi Batılılardan çok daha zayıf. Çünkü her ikisi de, kendi halkını katleden rejimi askerî ve siyasî bakımdan destekleyerek, yeni sığınmacı dalgalarına sebep oluyorlar. Suriye’nin kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturulmasına da karşı çıkıyorlar. Suriye’nin toprak bütünlüğünü desteklediklerini beyan ediyorlar, ama Suriye’nin bölünmesi senaryosuna da hazırlıklılar. Bu topraklarda, kendi siyasî menfaatlerini destekleyen küçük bir devletçiğin oluşturulmasına bile razılar. Aradan yaklaşık beş yıl geçmesine rağmen, halen rejimi ayakta tutarak; krizi durdurmak yerine bazen mevcut durumda kalmasını sağlamayı bazense tırmandırmayı sürdürüyorlar. İsrail ise, kendisine saldırılmadığı müddetçe olup bitene ses çıkarmamayı tercih ediyor. ABD ve AB’nin 4,5 yıldır diplomatik çözümünü denedikleri, ama Rusya’yla aralarını bozmak istemedikleri anlaşılıyor.

Bazı Avrupalı uzmanlar ve politikacılar, yükün Türkiye’nin omuzlarına yüklenmesinden dolayı hiç rahatsız olmuyor. Televizyon kanallarında, “Biz Türkiye’yi sığınmacıları kabul etmeye zorlamadık, kendi rızası ile onları ülkesine aldı. Dolayısıyla o finanse etmek zorundadır” diye söyleyen uzmanlar oldu. AB yetkililerinin tutumu ise, Avrupa kıtasının dünyaya yaydığı değerlere çok da yakışmadı. Bazı Afrika ülkelerine, Avrupa’daki sığınmacıları almaları karşılığında para teklif edildi. Avrupa’da yükselen “göçmen karşıtlığı” iyice tavan yaptı. Bütün bunlar olurken, aslında yalnızca birkaç bin Suriyeli’ye ev sahipliği yapan bazı Batılı ülkeler, çok iyi bir halkla ilişkiler kampanyası yürüterek, uluslararası medya kuruluşları nezdinde prestij sahibi oldular. Türkiye ise; bazı Avrupa ülkelerindeki, İran’daki ve Rusya’daki medya kuruluşları tarafından karalama kampanyasına maruz bırakıldı: So-

4 “Daughters of Paradise”, *Refinery29*, Erişim tarihi 28.11.2015, <http://www.refinery29.com/syrian-refugees/>

mut delil olmamasına rağmen, Türkiye'nin IŞİD'i desteklediği iddia edildi. Türkiye yıllar boyunca, IŞİD'i desteklediği iddialarına cevap vermek zorunda bırakıldı. Çünkü iftirayı atanın değil, iftiraya uğrayanın haklılığını ispat edebilmesi daha zordur. Sığınmacılara yaptığı yardımlar ikinci planda kaldı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi örgütlerin finansal yardımlarından yararlanamaması da pek sorgulanmadı.

Bugün, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 123 ülkeden yaklaşık 9300 çalışanı ile dünyadaki yaklaşık yirmi milyon sığınmacının hakkını korumayı hedefliyor. Kurumun yıllık bütçesi 2015 yılı için 7 milyar⁵ Amerikan doları olarak belirtilmişti. Ancak bunun çok azı Türkiye'deki Suriyeliler için tahsis edildi. Türkiye'ye 2015 yılında tahsis edilen miktar yalnızca 320,16 milyon⁶ dolar oldu. Hâlbuki Türkiye'ye diğer bölge ülkelerine AB ve BM gibi örgütler nezdinde daha fazla finansal yardım yapılması şarttır. 1951'de İkinci Dünya Savaşında evlerini terk etmek zorunda kalan yaklaşık bir milyon kişiye yardım etmek amacıyla kurulmuş olan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, zor durumdaki insanları koruma misyonunu şimdikinden çok daha büyük bir kararlılıkla sürdürmek zorundadır.

Liberalizm, bireyin “yaşama hakkı”nı her şeyin üstünde görür. Yaşama hakkı şüphesiz ki, en temel haktır. Ama sadece nefes almakla yaşanmaz. Bir ülkede bireylerin “insanca” yaşama hakkı ellerinden alınıyor ise, özgürlükleri kısıtlanıyor ise, siyasî görüşlerinden dolayı sesleri kısılıyor ise, kitlesel katliamlar yapılıyor ise, artık o noktada, uluslararası “koruma sorumluluğu” geçerli olmalıdır. Çünkü BM, uluslararası barış ve güvenliği temin etmek için kurulmuştur. Katliamların yaşandığı bir dünyada, uluslararası barış ve güvenlik de olmaz.

5 BM Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi internet sitesi, Erişim tarihi 27.11.2015, <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c14.html>

6 BM Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi internet sitesindeki Türkiye profili sayfası, Erişim tarihi 27.11.2015, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e48e0fa7f&submit=GO>